

HÖGSTA DOMSTOLENS BESLUT

meddelat i Stockholm den 16 november 2018

Mål nr

Ö 5446-17

PARTER

Klagande

NB

Ombud: MB

Motpart

Justitiekanslern

Box 2308

103 17 Stockholm

SAKEN

Ersättningsyrkande

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Hovrätten över Skåne och Blekinges beslut 2017-10-30 i mål Ö 1859-17

Dok.Id 154293

HÖGSTA DOMSTOLEN	Postadress	Telefon 08-561 666 00	Expeditionstid
Riddarhustorget 8	Box 2066	Telefax 08-561 666 86	08:45–12:00
	103 12 Stockholm	E-post:	13:15–15:00
		hogsta.domstolen@dom.se	
		www.hogstodomstolen.se	

HÖGSTA DOMSTOLENS AVGÖRANDE

Högsta domstolen avslår överklagandet.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

NB har yrkat att Högsta domstolen ska tillerkänna honom ersättning av allmänna medel för försvararkostnader med 9 981 kr. Han har även yrkat ersättning för sina rättegångskostnader i hovrätten och Högsta domstolen.

Justitiekanslern har motsatt sig att hovrättens beslut ändras.

SKÄL

Bakgrund

1. NB delgavs i februari 2017 misstanke om grov misshandel och övergrepp i rättssak. Under förundersökningen biträdde han av en privat försvarare. Sedan förundersökningen lagts ned ansökte NB i tingsrätten om ersättning för sina försvararkostnader med stöd av 31 kap. 8 § rättegångsbalken.
2. Tingsrätten hämtade in yttrande från åklagaren och avslog därefter NBs ersättningsyrkande. Enligt tingsrätten framgick det inte av handlingarna att förundersökningen hade inletts utan skäl. Vidare fanns det inte synnerlig anledning att ersättning skulle utgå av allmänna medel.
3. NB överklagade till hovrätten och åberopade handlingar i form av bl.a. polisanmälan samt anteckningar från förhören med målsäganden och med honom själv. Hovrätten har avslagit överklagandet.

Frågan i målet

4. Frågan är om det finns förutsättningar att, sedan förundersökningen mot NB lagts ned, tillerkänna honom ersättning av allmänna medel för försvararkostnader.

Ersättning för privat försvarare

5. Bestämmelser om rättegångskostnader i brottmål finns i 31 kap. rättegångsbalken. Om den tilltalade frikänns i ett mål där åklagaren för talan eller om ett åtal som väckts av åklagaren avvisas eller avskrivs, kan rätten besluta att den tilltalade ska få ersättning av allmänna medel för sina kostnader för bland annat försvarare (2 § första stycket). När en förundersökning har lagts ned ska bestämmelsen äga motsvarande tillämpning i fråga om kostnader under förundersökningen (8 § första stycket). En förutsättning för att ålägga staten skyldighet att ersätta sådan kostnad är dock att förundersökningen inletts utan skäl eller annars synnerlig anledning förekommer därtill. Enligt motiven krävs därutöver att förundersökningen har fortskridit så långt att den riktats mot viss person såsom skäligen misstänkt för brottet (se NJA II 1943 s. 406).

6. Före 1973 hade även 2 §, som alltså reglerar rätten till ersättning sedan ett åtal inte har lett till en fällande dom, en mer restriktiv utformning. Ersättning förutsatte att åklagaren hade väckt åtal utan sannolika skäl eller att det annars, då den tilltalade frikändes, på grund av omständigheterna i målet fanns synnerlig anledning därtill. Som skäl för att utvidga möjligheterna till ersättning uttalade departementschefen att den gällande regeln, som torde medge rätt till ersättning endast i sällsynta undantagsfall, inte var tillfredsställande. Även om den som frikänts sällan hade några särskilt kännbara kostnader var det enligt departementschefen från principiell synpunkt oriktigt att förutsättningarna för ersättning var så snävt begränsade. Utgångspunkten borde i stället vara att den som frikänns ska hållas i görligaste mån skadeslös för kostnad som har varit nödvändig för att tillvarata personens rätt. (Se prop. 1972:4 s. 269.)

7. Förarbetena till lagändringen 1973 innehåller ingen förklaring till varför inte också 8 § ändrades. I rättsfallet NJA 2008 s. 557 har Högsta domstolen uttalat att det torde vara svårt att finna något sakligt skäl till skillnaden och att

det inte kan uteslutas att den beror på ett förbiseende, men att det bör ankomma på lagstiftaren att ändra rättsregeln. Uttalandet har inte föranlett någon lagstiftningsåtgärd.

Närmare om prövningen enligt 31 kap. 8 § rättegångsbalken

8. I förarbetena till 31 kap. 8 § rättegångsbalken anges att det undantagsvis kan föreligga sådana omständigheter att ersättning för kostnader under en nedlagd förundersökning bör utgå, men endast i fall då förundersökningen inletts alldeles utan skäl eller det annars på grund av omständigheterna finns synnerlig anledning (se NJA II 1943 s. 406).

Bedömningen av huruvida en förundersökning har inletts utan skäl

9. Enligt 23 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken ska förundersökning inledas så snart det på grund av angivelse eller av annat skäl finns anledning att anta att ett brott som hör under allmänt åtal har förövats. Om det är uppenbart att brottet inte går att utreda, behöver förundersökning dock inte inledas (andra stycket). Tröskeln för inledande av förundersökning är lågt satt och normalt utgör de uppgifter som en målsägande har lämnat i en anmälan ett tillräckligt underlag för en bedömning av om förundersökning ska inledas (se Peter Fitger m.fl., Rättegångsbalken, suppl. 78, april 2015, s. 23:8).

10. Frågan om en förundersökning har inletts utan skäl bör prövas utifrån de förhållanden som var kända då förundersökningen inleddes. Endast om det står klart att förundersökning inte borde ha inletts bör ersättning utgå på den angivna grunden. Det ankommer på rätten – inte på den som ansöker om ersättning – att tillse att det underlag som behövs för att göra bedömningen tillförs målet. Normalt får det anses tillräckligt att domstolen genom åklagaren begär uppgift om relevanta handlingar från den nedlagda förundersökningen.

Bedömningen av huruvida det finns synnerlig anledning att ålägga staten ersättningsansvar

11. I fall där förundersökningen inte har inletts utan skäl kan ersättning av allmänna medel utgå endast om det finns ”synnerlig anledning” därtill.

Uttrycket visar att bestämmelsen är avsedd att tillämpas restriktivt. Några närmare riktlinjer för hur bedömningen ska göras eller för vad som kan utgöra synnerlig anledning lämnas inte i bestämmelsens förarbeten. Det anges dock att stadgandet om ersättningsskyldighet torde vara av särskild betydelse i fråga om målsägande som utan skäl gör angivelse och därigenom föranleder en obefogad förundersökning. (Se NJA II 1943 s. 406.)

12. Viss ytterligare vägledning kan hämtas från lagstiftarens uttalanden om vad som kunde utgöra synnerlig anledning enligt den tidigare lydelsen av 31 kap. 2 § rättegångsbalken (se p. 6). Som exempel angavs att åklagaren, som blivit missledd av bevisningen, haft goda skäl att väcka åtal men att talan objektivt sett var obefogad. Detta kunde inträffa då det under rättegången blivit uppenbart att den tilltalade var oskyldig, exempelvis genom att en annan person erkänt brottet. (Se NJA II 1943 s. 401.)

13. Nämnade motivuttalanden ger intrycket att lagstiftaren har avsett att domstolens bedömning av huruvida det föreligger synnerlig anledning för att ålägga statsverket ersättningsskyldighet ska relateras främst till skuldfrågan. En sådan tillämpning är dock problematisk. Det kan till en början konstateras att handläggningen av ersättningsfrågan är tänkt att ske i en förhållandevis enkel ordning på ett ofta ganska sparsamt skriftligt underlag (jfr p. 10), något som knappast möjliggör annat än översiktliga bedömningar. Av större betydelse från principiell synpunkt är dock att det ter sig betänkligt att en domstol på detta sätt ska pröva den misstänktes skuld helt vid sidan av den ordinära brottmålsprocessen. Inte minst kan bedömningen vara vanskelig att göra med hänsyn till oskuldspresumtionen, som kommer till uttryck i bl.a. Europakonventionen.

14. Enligt artikel 6.2 i Europakonventionen ska var och en som blivit anklagad för brott betraktas som oskyldig till dess hans eller hennes skuld lagligen fastställts. Europadomstolen har konstaterat att Europakonventionen inte ger en person som anklagats för brott någon rätt att få sina kostnader ersatta sedan förundersökningen mot personen har lagts ned (se t.ex. Europadomstolens dom *Capeau v. Belgium*, no. 42914/98, § 23, ECHR 2005-I). Däremot kan ett beslut att avslå en begäran om ersättning innebära en kränkning av artikel 6.2, om motiveringen i det enskilda fallet är sådan att den innebär att personens oskuld ifrågasätts (jfr t.ex. Europadomstolens dom *Ashendon and Jones v. the United Kingdom*, nos. 35730/07 and 4285/08, 15 December 2011).

15. Det sagda får anses innebära att synnerlig anledning, relaterad till skuldfrågan, endast kan föreligga i fall då den misstänktes oskuld framstår som uppenbar medan det inte kan komma i fråga att domstolen ska göra bedömningar och uttalanden som innebär att den misstänktes oskuld ifrågasätts. En sådan ordning kan – även om ett avslagsbeslut indirekt skulle kunna uppfattas som ett uttryck för tvivel om den enskildes oskuld – i och för sig inte anses vara oförenlig med oskuldspresumtionen. Samtidigt framstår den som motsägelsefull sedd ur den enskildes perspektiv. Oskuldspresumtionen till skydd för den enskilde talar alltså för att det inte görs någon närmare prövning av skuldfrågan. Emellertid är detta något som snarast är ägnat att minska utrymmet för den enskildes rätt till ersättning med den utformning som 31 kap. 8 § rättegångsbalken alltjämt har.

16. Det finns mot denna bakgrund skäl att ytterligare understryka vikten av vad som uttalades i 2008 års rättsfall, nämligen att ersättningsbestämmelsen behöver ses över. I enlighet med vad som också sades i rättsfallet får en anpassning av bestämmelsen till rättsutvecklingen dock ses som en uppgift för lagstiftaren.

17. Som Högsta domstolen uttalade i 2008 års fall bör emellertid även omständigheter av annat slag än dem som nämns i förarbetena kunna beaktas vid bedömningen av om det finns synnerlig anledning att ålägga staten ett ersättningsansvar. Enbart det förhållandet att det funnits förutsättningar att förordna offentlig försvarare för den misstänkte har dock inte ansetts medföra att det finns synnerlig anledning att ersätta kostnaderna för en privat försvarare. Detta utesluter emellertid inte att synnerlig anledning att ersätta försvararkostnader – i vart fall med belopp som motsvarar vad som skulle ha tillerkänts en offentlig försvarare – kan finnas i vissa fall då den misstänkte har valt en privat försvarare och har starka skäl för det, t.ex. med hänsyn till behov av specialistkunskap eller med hänsyn till språk, kultur eller liknande förtroendepåverkande faktorer.

18. Det anförda kan sammanfattas så att synnerlig anledning enligt 31 kap. 8 § rättegångsbalken att ålägga staten ersättningskyldighet kan föreligga främst i fall då det, sedan förundersökning har inletts, visar sig att målsägandens angivelse har gjorts utan skäl, det annars är uppenbart att den misstänkte inte är skyldig till det angivna brottet, eller den misstänkte haft starka skäl att välja en privat försvarare.

Bedömningen i detta fall

19. Det tillgängliga underlaget för Högsta domstolens bedömning utgörs av bl.a. polisanmälan samt anteckningar från förhören med målsäganden och med NB. Underlaget får anses tillräckligt för att bedöma om ersättning av allmänna medel ska utgå enligt 31 kap. 8 § rättegångsbalken (jfr p. 10).

20. Förundersökningen har i detta fall inletts på grundval av vad målsäganden har berättat i samband med polisanmälan och förhör. Det förhållandet att vissa uppgifter som hon lämnat under de olika förhören var motstridiga medför inte att det kan anses stå klart att förundersökning inte borde ha inletts

(jfr p. 10). Det framgår inte heller av handlingarna att angivelse har gjorts utan skäl.

21. NB har inte närmare argumenterat i frågan om valet att anlita en privat försvarare. Det har inte framkommit att han haft sådana skäl för valet som skulle kunna utgöra synnerlig anledning att ersätta honom för försvararkostnaden. Inte heller har någon annan omständighet som kan utgöra synnerlig anledning framkommit.

22. Överklagandet ska således avslås.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Gudmund Toijer, Ann-Christine Lindeblad (referent), Ingemar Persson, Petter Asp och Malin Bonthron
Föredragande justitiesekreterare: Lina Nestor